

MAGDALENA PIORUNEK

EWA KASPEREK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

PROCES KSZTAŁTOWANIA SIĘ PLANÓW ZAWODOWO-EDUKACYJNYCH MŁODZIEŻY. WYNIKI BADAŃ

ABSTRACT. Piorunek Magdalena, Kasperek Ewa, *Proces kształtowania się planów zawodowo-edukacyjnych młodzieży. Wyniki badań* (The process of formation of professional and educational plans of young people – results of studies). „Neodidagmata” XX, Poznań 1991, Adam Mickiewicz University Press, pp. 101-112. ISBN 83-232-0302-4. ISSN 0077-653X. Received: October 1988.

Studies were conducted on the formation of professional and educational plans of young people in the primary school. It was found that the period of specific search for professional and educational careers of young people is preceded by an initial elimination of the definite ways of education (types of school) which determines further decisions of various stages of education of adolescents. The eighth class (form) is the the stage of most intensive searching as far as professions and education are concerned and their characteristic feature is great variability. The liability of professional-educational plans is decisively greater in young people from large cities.

Magdalena Piorunek, Ewa Kasperek, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Pedagogiki, ul. Szamarzewskiego 89, 60-658 Poznań, Polska-Poland.

1. WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ BADAŃ

Rozległa literatura poświęcona problematyce wyboru zawodu przesycona jest tradycyjnym ujęciem tego zjawiska jako jednorazowego aktu decyzji umiejscowionego w okresie poprzedzającym próg kształcenia zawodowego.

Współcześnie teoretyczną podstawę działań orientacyjno-poradniczych stanowią tzw. rozwojowe teorie wyboru zawodowego. Kierunek ten, zapoczątkowany przez Ch. Büchler, kontynuuje wielu badaczy, jak m. in.: E. Ginzberg, D. E. Super, D. V. Tiedeman, J. E. Holland, A. Roe¹.

¹ Por. J. Fenczyn, I. Surówka, *Analiza krytyczna niektórych teorii rozwoju zawodowego*, „Psychologia Wychowawcza” 1983, nr 1; A. Roe, *Teoria rozwoju zawodowego*, „Psychologia Wychowawcza” 1987, nr 1; K. Czarnecki, *Rozwój zawodowy człowieka*, Warszawa 1985; J. Kurjaniuk, *Teoria wyboru zawodu J. E. Hollanda*, [w:] *Pedagogika pracy – problematyka i przegląd badań*, Warszawa 1982; J. Kurjaniuk, *Problemy kształcenia zawodowego w USA*, Warszawa 1981; J. Budkiewicz, *Psychologiczne problemy rozwoju zawodowego*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. A. Sarapata, Warszawa 1965.

Teorie te koncentrują się wokół pojęcia rozwój zawodowy, pod którym rozumie się wszelkie zmiany rozwojowe zachodzące w różnych płaszczyznach funkcjonowania jednostki, które czynią ją zdolną do budowania własnej drogi zawodowej, umiejscawiania się w świecie pracy i stabilnego utrzymania się w nim². Wybór zawodu nie jest zatem pojedynczą decyzją, stanowi serię decyzji podjętych na przestrzeni lat. Każdy etap w tym procesie odgrywa znaczącą rolę w stosunku do etapów wcześniejszych oraz następnych. W związku z takim ujęciem uzasadnione wydaje się używanie pojęcia zawodowe wybory (a nie „wybór zawodu”), które obejmuje wszelkie zamierzenia, jakie jednostka podejmuje w toku budowania i realizowania swej drogi zawodowej³. Jest to proces rozwojowy o ciągłym dynamicznym charakterze, który traktuje się jako złożoną decyzję sekwencyjną⁴.

Generalnym celem przeprowadzonych badań było dokonanie analizy kształtowania się planów zawodowo-edukacyjnych młodzieży w okresie pobytu w szkole podstawowej, tj. dokonanie opisu i charakterystyk wybranych zjawisk, jakie mają miejsce w toku tego procesu wraz z próbą uchwycenia ich sekwencji czasowej. Rozpoznanie interesującego nas procesu dokonane zostało w odniesieniu do jego dwóch globalnych etapów, tj. pierwszego – wstępnego, do końca klasy siódmej, i drugiego – obejmującego ostatni rok nauki w szkole podstawowej.

W przypadku pierwszego z tych etapów, badania ukazywały zjawiska poprzedzające fazę konkretyzacji i ustalania zamierzeń zawodowo-edukacyjnych młodzieży stanowiące podstawę dokonywania wyborów etapowych przez uczniów stojących przed pierwszym progiem edukacyjnym,

Badania prowadzone podczas pobytu uczniów w klasie ósmej ukazywały charakterystyczne cechy planów zawodowo-edukacyjnych młodzieży, formułowanych w trzech kolejnych fazach ostatniego roku nauki, tj. we wrześniu, styczniu oraz w maju, tuż przed opuszczeniem przez młodzież szkoły podstawowej. Ich celem było ukazywanie toku oraz istoty zmian, jakim podlegają plany piętnastolatków.

Zrealizowany program badań był próbą innego spojrzenia na problem wyborów zawodowych młodzieży. W miejsce dotychczas stosowanego pomiaru skierowanego na etapowe decyzje piętnastolatków – dokonano w nim empirycznego przesłedzenia drogi i zjawisk, które do tychże wyborów prowadzą.

² K. Zielińska, *Raport z badań w temacie węzłowym 11.4.1.3. – Efektywność orientacji i poradnictwa zawodowego*, Poznań 1985 (maszynopis), s. 6.

³ K. Zielińska, *Raport z badań ...*, s. 7; por. także J. Kurjaniuk, *Problemy kształcenia ...*, s. 41, 124 i in.

⁴ Por. J. Kozielecki, *Psychologiczna teoria decyzji*, Warszawa 1977, rozważania poświęcone decyzjom wieloetapowym.

W opracowaniu niniejszym zaprezentowany zostanie fragment przeprowadzonych badań, który – w odniesieniu do wstępnego okresu formowania się planów młodzieży – odpowiadać będzie na pytania: jak liczne wybory szkolne i zawodowe formułują dorastający do końca klasy siódmej, w jakim okresie występuje szczególne nasilenie poszukiwań edukacyjnych i zawodowych, i jaki jest stopień stałości tych wczesnych wyborów.

Poszukiwania badawcze związane z drugim etapem, tj. klasą ósmą, miały na celu głównie ukazanie dynamiki wyborów szkolnych i zawodowych, a więc przemian zachodzących w planach formułowanych przez ośmioklasistów oraz kierunku ich modyfikacji.

Podstawową metodą badawczą zastosowaną w związku z tym była metoda indywidualnych przypadków⁵, połączona z pewnymi aspektami procedury wziętej z modelu badań longitudinalnych⁶.

Posłużono się techniką indywidualnej, wielokrotnej rozmowy z badanymi⁷.

2. WYNIKI BADAŃ

2.1. WSTĘPNE PROJEKTY I DECYZJE EDUKACYJNE USTALONE W ETAPIE DO KOŃCA KLASY SIÓDMEJ

Postawiono następujące pytania: jak liczne projekty edukacyjne formułuje młodzież do końca klasy siódmej, w jakim okresie się one pojawiają oraz w jakim stopniu wykazują stałość w czasie, tj. na ile pozostają nie zmienione i pokrywają się z ostatecznymi decyzjami z końca ostatniej klasy? Badano także zróżnicowanie ostatniej z wyżej wymienionych zmiennych ze względu na typ środowiska zamieszkania i płeć badanych.

Uzyskane wyniki dowodzą kilku zasadniczych prawidłowości. Młodzież dokonuje najczęściej dwóch-trzech konkretnych, „próbnych” wyborów edukacyjnych do momentu rozpoczęcia nauki w klasie ósmej. Okresem ich szczególnego nasilenia jest klasa siódma. Badając stopień stałości tych wyborów stwierdzono interesujące zjawisko (tabela 1).

Zdecydowana większość dorastających dokonujących wstępnych wyborów edukacyjnych (ponad 90% badanych) podtrzymuje w końcowym wyborze ten sam, co w projektach wstępnych, typ szkoły.

⁵ J. Janeczko, *Niektóre problemy diagnostyki pedagogicznej w metodzie indywidualnych przypadków*, [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. K. Wroczyński, T. Pilch, Wrocław 1974, s. 337-367.

⁶ Z. Babska, *Badania podłużne*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, Warszawa 1979, s. 195-198.

⁷ Próba badawcza – 105 osób ze środowisk z dużego i małego miasta, dobór losowy (w przypadku dużego miasta – losowanie bezpośrednie dwustopniowe); główne idee i podstawowe założenia metodologiczne oparto na programie badań podjętym przez K. Zielińską w ramach tematu: „Efektywność orientacji i poradnictwa zawodowego”.

Tabela 1

Stopień stałości wyborów edukacyjnych dokonywanych do końca klasy siódmej a typ środowiska zamieszkania

Stopień stałości wyboru ze względu na typ wybranej szkoły	Typ środowiska		Stopień stałości wyboru ze względu na jego przedmiot	Typ środowiska	
	małe miasto %	duże miasto %		małe miasto %	duże miasto %
Szkoła tego samego typu	65,5	50,0	stałość wyboru	56,4	32,0
Szkoła o tym samym poziomie	9,1	20,0	przedmiot pokrewny	9,0	28,0
Szkoła o wyższym poziomie	3,6	2,0	przedmiot odmienny	18,2	16,0
Szkoła o niższym poziomie	5,4	4,0	brak wyborów	16,4	24,0
Brak wyborów	16,4	24,0	Razem:	100,0	100,0
Razem:	100,0	100,0	$\chi^2 = 9,58 > \chi^2_{0,05} 7,815$ $r_p = 0,4$		
$\chi^2 = 4,32 < \chi^2_{0,05} 9,488$ $r_p = 0,28$					

Poszukiwania edukacyjne uczniów, ich „próbne” kilkakrotne wybory, związane są trwale i konsekwentnie z tym samym typem szkoły lub przynajmniej ze stabilnym jej poziomem. Obszar poszukiwań edukacyjnych młodzieży jest więc od początku formowania się planów skonkretyzowany i jednoznacznie określony do danego typu drogi kształcenia, jaką młodzież ta zamierza kroczyć. Dokonane eliminacje typów dróg kształcenia wykazują trwałość w czasie, wyznaczają kierunek i treść wszystkich późniejszych postanowień zawodowo-edukacyjnych dorastających. Jednocześnie, średnio co piąty uczeń z obu typów badanych środowisk nie formułuje żadnych projektów edukacyjnych do końca klasy siódmej, tzn. odkłada podjęcie decyzji kształceniowej do etapu bezpośrednio poprzedzającego próg edukacyjny, tj. do klasy ósmej.

Stałość wyboru edukacyjnego ze względu na jego konkretny przedmiot jest znacznie niższa, przy czym zaobserwowano tu istotne statystycznie różnice w sytuacji osób z obu badanych środowisk⁸.

U młodzieży wielkomiejskiej rzadziej występuje stałość wczesnych konkretnych wyborów edukacyjnych (u co trzeciego ucznia, podczas gdy w małym mieście – u co drugiego), przy stosunkowo częstym wyborze szkoły pokrewnej

⁸ Analizy statystyczne zostały wykonane na podstawie dwóch technik – test χ^2 oraz współczynnik siły związku pomiędzy cechami w skali nominalnej r_p – por. A. Góralski, *Metody opisu i wnioskowania statystycznego w psychologii*, Warszawa 1974, s. 33-35.

Tabela 2

Stopień stałości wyborów edukacyjnych dokonywanych do końca klasy siódmej a płeć badanych

Stopień stałości wyboru ze względu na typ wybranej szkoły	Płeć		Stopień stałości wyboru ze względu na jego przedmiot	Płeć	
	dziewczęta %	chłopcy %		dziewczęta %	chłopcy %
Szkoła tego samego typu	51,0	66,0	stałość wyboru	38,2	52,0
Szkoła o tym samym poziomie	21,8	6,0	przedmiot pokrewny	20,0	16,0
Szkoła o wyższym poziomie	3,6	2,0	przedmiot odmienny	20,0	14,0
Szkoła o niższym poziomie	1,8	8,0	brak wyborów	21,8	18,0
Brak wyborów	21,8	18,0	Razem:	100,0	100,0
Razem:	100,0	100,0	$\chi^2 = 2,1 < \chi^2_{0,05} 7,815$ $r_p = 0,2$		
$\chi^2 = 7,94 < \chi^2_{0,05} 9,488$ $r_p = 0,374$					

do wcześniej projektowanej (niemal 1/3 badanych z dużego miasta i niecała 1/10 – z małego).

Płeć badanych nie różnicuje omawianej zmiennej (tabela 2).

2.2. WSTĘPNE PROJEKTY I DECYZJE ZAWODOWE USTALONE W ETAPIE DO KOŃCA KLASY SIÓDMEJ

Problemy badawcze przybrały postać analogiczną do sygnalizowanej w paragrafie 2.1.

W badaniach stwierdzono, iż także etapowy wybór zawodowy poprzedzony jest dwoma-trzema wyborami „próbny”, które pojawiają się często wcześniej niż edukacyjne – już w klasach od pierwszej do piątej. Wówczas projekty zawodowe wykazują znaczną stałość ze względu na typ wybranego zawodu (tabela 3), tzn. u zdecydowanej większości młodzieży etapowa decyzja zawodowa oraz wczesne „próbne” wybory dotyczą zawodu, do wykonywania którego wymagany jest ten sam poziom wykształcenia ($\pm 90\%$ badanych spośród dokonujących wyborów zawodowych do końca klasy siódmej).

Plany zawodowe dorastających są trwale związane z poziomem wykształcenia, jaki chcą oni w życiu osiągnąć i on wyznacza obszar i kierunek tych poszukiwań.

Przed rozpoczęciem nauki w klasie ósmej $\pm 1/3$ badanych nie dokonała żadnych „próbnych” wyborów zawodowych. Stałość wczesnych wyborów

Tabela 3

Stopień stałości wyborów zawodowych dokonywanych do końca klasy siódmej a typ środowiska zamieszkania

Stopień stałości wyboru ze względu na typ zawodu*	Typ środowiska		Stopień stałości wyboru ze względu na jego przedmiot	Typ środowiska	
	małe miasto %	duże miasto %		małe miasto %	duże miasto %
Zawód o tym samym poziomie wykształcenia	56,5	56,0	stałość wyboru	34,6	26,0
Zawód o wyższym poziomie wykształcenia	5,4	4,0	zawód pokrewny	12,6	18,0
Zawód o niższym poziomie wykształcenia	7,2	4,0	zawód odmienny	21,9	20,0
Porzucenie uprzedniego wyboru bez ustalenia nowego	7,2	0,0	porzucenie uprzedniego wyboru bez ustalenia nowego	7,2	0,0
Brak wyborów	23,7	36,0	brak wyborów	23,7	36,0
Razem:	100,0	100,0	Razem	100,0	100,0
$\chi^2 = 5,8903 < \chi^2_{0,05} 9,488$ $r_p = 0,325$			$\chi^2 = 6,04 < \chi^2_{0,05} 9,488$ $r_p = 0,3$		

* Kryterium wyróżniającym typ zawodu jest tu wymagany do jego wykonywania poziom wykształcenia.

zawodowych, ze względu na ich konkretny przedmiot, nie jest już tak znaczna. Mniej więcej 40% osób dokonujących wyborów zawodowych do końca klasy siódmej podtrzymuje swą decyzję w późniejszym etapie, pozostali zmieniają swoje wcześniejsze postanowienia.

Zmienna powyższa nie wykazuje zróżnicowania ze względu na płeć badanych (tabela 4).

2.3. DYNAMIKA PLANÓW EDUKACYJNYCH FORMUŁOWANYCH PRZEZ MŁODZIEŻ KOŃCZĄCĄ SZKOLĘ PODSTAWOWĄ

Poszukiwano odpowiedzi na takie pytania: jak zmienia się liczba projektów edukacyjnych objętych polem wyboru w ciągu klasy ósmej, tzn. w miarę zbliżania się młodzieży do progu edukacyjnego (zwiększa się, zmniejsza czy pozostaje nie zmieniona) oraz czy sytuacja ta jest różna w zależności od typu środowiska zamieszkania. Dalej pytano o ogólną liczbę projektów edukacyjnych formułowanych przez młodzież w ciągu

Tabela 4

Stopień stałości wyborów zawodowych dokonywanych do końca klasy siódmej a płeć badanych

Stopień stałości wyboru ze względu na typ zawodu	Płeć		Stopień stałości wyboru ze względu na jego przedmiot	Płeć	
	dziewczęta %	chłopcy %		dziewczęta %	chłopcy %
Zawód o tym samym poziomie wykształcenia	56,4	56,0	stałość wyboru	30,9	30,0
Zawód o wyższym poziomie wykształcenia	7,3	2,0	zawód pokrewny	14,5	16,0
Zawód o niższym poziomie wykształcenia	3,6	8,0	zawód odmienny	21,8	20,0
Porzucenie uprzedniego wyboru bez ustalenia nowego	5,4	2,0	porzucenie uprzedniego wyboru bez ustalenia nowego	5,5	2,0
Brak wyborów	27,3	32,0	brak wyborów	27,3	32,0
Razem:	100,0	100,0	Razem	100,0	100,0
$\chi^2 = 3,3903 < \chi^2_{0,05} 9,488$ $r_p = 0,249$			$\chi^2 = 1,078 < \chi^2_{0,05} 9,488$ $r_p = 0,14$		

Tabela 5

Zmiany w zakresie liczby projektów edukacyjnych objętych polem wyboru a typ środowiska zamieszkania

Liczba projektów	Wrzesień w klasie ósmej		Maj w klasie ósmej	
	Typ środowiska		Typ środowiska	
	małe miasto %	duże miasto %	małe miasto %	duże miasto %
Jeden projekt	29,1	30,0	87,3	96,0
Dwa-trzy projekty	63,6	60,0	10,9	4,0
Cztery-pięć projektów	5,5	6,0	1,8	0,0
Brak projektów	1,8	4,0	0,0	0,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0
$\chi^2 = 0,556 < \chi^2_{0,05} 7,815$ $r_p = 0,1$			$\chi^2 = 2,85 < \chi^2_{0,05} 7,815$ $r_p = 0,229$	

pobytu w klasie ósmej (tj. częstość wyborów edukacyjnych dokonywanych w ostatniej klasie) w zależności od typu środowiska zamieszkania i płci. Badano także, jak często następują zmiany projektów kształceniowych formułowanych przez dorastających w klasie ósmej (tj. jaka jest liczba tych zmian).

Zmienne różnicujące – typ środowiska zamieszkania i płeć.

Uzyskane wyniki badań wykazują jednoznacznie, iż etap klasy ósmej jest okresem najintensywniejszych poszukiwań kształceniowych. W okresie tym zauważamy pozytywną tendencję zawężania pola wyboru edukacyjnego przez badanych (tabela 5). O ile we wrześniu w klasie ósmej najbardziej typowa była sytuacja posiadania dwóch-trzech projektów dalszego kształcenia ($\pm 2/3$ badanych), o tyle już w ostatnim okresie (styczeń – maj) około 90% osób skupiło się na jednej możliwości kształceniowej. Ogólnie, w ciągu całego okresu pobytu w klasie ósmej, młodzież najczęściej dokonywała dwu-trzykrotnych wyborów kształceniowych (ponad połowa badanych – tabela 6). Blisko 40% badanych z małego miasta i 30% z dużego wybrało w ostatniej klasie tylko jedną szkołę. Pozostali wybierali wielokrotnie – cztery i więcej razy.

Tabela 6

Częstość wyborów edukacyjnych dokonywanych w ciągu klasy ósmej a typ środowiska zamieszkania oraz płeć badanych

Liczba wyborów edukacyjnych	Typ środowiska		Płeć	
	małe miasto %	duże miasto %	dziewczęta %	chłopcy %
Jeden wybór edukacyjny	38,3	26,0	25,5	40,0
Dwa wybory	36,3	42,0	41,8	36,0
Trzy wybory	20,0	12,0	18,2	14,0
Cztery wybory	3,6	14,0	12,7	4,0
Pięć wyborów	0,0	6,0	0,0	6,0
Więcej niż pięć wyborów	1,8	0,0	1,8	0,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0
$\chi^2 = 10,11 < \chi^2_{0,05} 11,070$ $r_p = 0,419$			$\chi^2 = 8,8 < \chi^2_{0,05} 11,070$ $r_p = 0,39$	

Zróznicowanie zmiennej ze względu na płeć jest statystycznie nieistotne.

W tabeli 7 zarejestrowano częstość zmian postanowień edukacyjnych w klasie ósmej (zmiany te oznaczają sformułowanie nowego projektu, przejściowe niezdecydowanie, powroty do wcześniejszych decyzji itd.). Generalnie zaznacza się zdecydowanie większą labilność planów edukacyjnych młodzieży

z wielkiego miasta. Ponad 1/3 dorastających z tego środowiska odnotowała trzy-pięciokrotne zmiany w swych kolejnych decyzjach kształceniowych, niecała 1/3 – dwukrotne, prawie co piąty uczeń dokonał jednej zmiany. W środowisku małego miasta ponad 90% badanych bądź zachowało swoje decyzje w formie nie zmienionej od początku do końca klasy ósmej, bądź dokonało najwyżej dwukrotnych zmian.

Różnice pomiędzy chłopcami i dziewczętami są w zakresie wyżej wymienionej zmiennej nieistotne statystycznie.

Tabela 7

Częstość zmian wyborów lub projektów edukacyjnych formułowanych w klasie ósmej a typ środowiska zamieszkania oraz płeć badanych

Liczba zmian	Typ środowiska		Płeć	
	małe miasto %	duże miasto %	dziewczęta %	chłopcy %
Brak zmian – stałość wyboru	36,4	18,0	21,8	34,0
Jedna zmiana	25,5	18,0	21,8	22,0
Dwie zmiany	34,5	28,0	40,1	22,0
Trzy zmiany	3,6	24,0	10,9	16,0
Cztery zmiany	0,0	10,0	3,6	6,0
Pięć zmian	0,0	2,0	1,8	0,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0
$\chi^2 = 18,9 < \chi^2_{0,05} 15,086$ $r_p = 0,551$			$\chi^2 = 5,91 < \chi^2_{0,05} 11,070$ $r_p = 0,326$	

24. DYNAMIKA PLANÓW ZAWODOWYCH FORMUŁOWANYCH PRZEZ MŁODZIEŻ KONCZĄCĄ SZKOLĘ PODSTAWOWĄ

Kolejne tabele 8, 9 i 10 dają odpowiedź na pytania analogiczne do wymienionych w paragrafie poprzedzającym, ale odnoszące się do planów zawodowych ośmioklasistów.

Zauważalny jest trend stałego, w miarę upływu czasu, zmniejszania się pola wyboru zawodowego młodzieży (tabela 8).

Przyrost liczby osób deklarujących zdecydowanie jeden wybór zawodowy sięga $\pm 40\%$ badanych z obu środowisk (w przypadku planów edukacyjnych $\pm 60\%$). Odnotowano mniej więcej dwukrotne zmniejszenie się liczby osób z dwoma i więcej projektami zawodowymi oraz utrzymanie się prawie nie zmienionej procentowo grupy młodzieży bez wyborów.

Tabela 8

Zmiany w zakresie liczby projektów zawodowych objętych polem wyboru a typ środowiska zamieszkania

Liczba projektów	Wrzesień w klasie ósmej		Maj w klasie ósmej	
	Typ środowiska		Typ środowiska	
	małe miasto %	duże miasto %	małe miasto %	duże miasto %
Jeden projekt	20,0	8,0	60,0	56,0
Dwa-trzy projekty	69,1	66,0	34,5	28,0
Cztery-pięć projektów	9,1	14,0	0,0	4,0
Powyżej pięciu projektów	0,0	4,0	0,0	6,0
Brak projektów	1,8	8,0	5,5	6,0
Razem:	100,0	100,0	100,0	100,0
$\chi^2 = 7,226 < \chi^2_{0,05} 9,488$ $r_p = 0,356$			$\chi^2 = 5,846 < \chi^2_{0,05} 9,488$ $r_p = 0,3246$	

Tabela 9

Częstość wyborów zawodowych dokonywanych w ciągu klasy ósmej a typ środowiska zamieszkania oraz płeć badanych

Liczba wyborów zawodowych	Typ środowiska		Płeć	
	małe miasto %	duże miasto %	dziewczęta %	chłopcy %
Jeden wybór	34,5	32,0	32,7	34,0
Dwa wybory	38,2	26,0	25,5	40,0
Trzy wybory	16,4	16,0	21,8	10,0
Cztery wybory	5,5	16,0	16,4	4,0
Pięć wyborów	1,8	8,0	1,8	8,0
Więcej niż pięć wyborów	1,8	2,0	0,0	4,0
Brak projektów w klasie ósmej	1,8	0,0	1,8	0,0
Razem:	100,0	100,0	100,0	100,0
$\chi^2 = 7,252 < \chi^2_{0,05} 12,592$ $r_p = 0,36$			$\chi^2 = 12,915 > \chi^2_{0,05} 12,592$ $r_p = 0,5$	

Ogólnie w toku nauki w całej klasie ósmej najbardziej typowa była sytuacja dokonywania dwóch-trzech wyborów zawodowych (tabela 9) (ponad 50% badanych z małego i ponad 40% z dużego miasta). Co trzeci uczeń zastanawiał się poważnie nad jedną możliwością zawodową. Pozostali ($\pm 10\%$ z małego i $\pm 20\%$ z dużego miasta) dokonali wyborów co najmniej czterokrotnych.

Dane wskazują, iż dziewczęta dokonują wyborów zawodowych w klasie ósmej częściej niż ich rówieśnicy (głównie trzy-czterokrotnie). Chłopcy zaś – najwyżej dwukrotnie.

Tabela 10

Częstość zmian wyborów lub projektów zawodowych formułowanych w klasie ósmej a typ środowiska zamieszkania oraz płeć badanych

Liczba zmian	Typ środowiska		Płeć	
	małe miasto %	duże miasto %	dziewczęta %	chłopcy %
Brak zmian – stałość wyboru	34,5	16,0	18,2	34,0
Jedna zmiana	25,5	14,0	20,0	20,0
Dwie zmiany	27,3	36,0	32,8	30,0
Trzy zmiany	9,1	14,0	14,5	8,0
Cztery zmiany	1,8	14,0	10,9	4,0
Pięć zmian	0,0	6,0	1,8	4,0
Brak projektów w klasie ósmej	1,8	0,0	1,8	0,0
Razem:	100,0	100,0	100,0	100,0
$\chi^2 = 16,15 > \chi^2_{0,02} 15,033$ $r_p = 0,515$			$\chi^2 = 6,62 < \chi^2_{0,05} 12,592$ $r_p = 0,343$	

Labilność planów i projektów zawodowych (a co za tym idzie – także wahania i przejściowe niezdecydowanie) jest znacznie częstsza w przypadku ośmioklasistów z dużego miasta (tabela 10). Aż 70% badanych z tego środowiska dokonuje co najmniej dwukrotnych zmian wyborów lub projektów zawodowych w klasie ósmej, podczas gdy u 60% ich rówieśników z małego miasta zaznacza się stałość wyboru zawodowego lub co najwyżej jedna jego zmiana.

Czynnik płci nie odgrywa zasadniczej roli w różnicowaniu częstości zmian planów zawodowych formułowanych w przeciągu ostatniej klasy.

3. KONKLUZJA

Powtórzmy raz jeszcze główne zarysowujące się w badaniach trendy. Otóż, po pierwsze – okres konkretnych poszukiwań zawodowo-edukacyjnych poprzedzony jest wstępną eliminacją określonych dróg kształcenia (typów szkół), która to eliminacja, będąc w miarę trwałą, wyznacza późniejsze decyzje etapowe podejmowane przez młodzież⁹. Analiza stopnia stałości wyborów edukacyjnych i zawodowych dokonywanych do końca klasy siódmej wykazuje znaczną trwałość wstępnych preferencji ze względu na typ wybranej szkoły i typ zawodu, określony wymaganym do jego wykonywania poziomem wykształcenia. Natomiast wysoce zmienne są wczesne wybory szkolne i zawodowe, jeśli idzie o ich konkretny przedmiot – w tym względzie sytuacja decyzyjna pozostaje dla młodzieży otwarta niemal do końcowego okresu nauki w klasie ósmej.

Po wtóre – okres klasy ósmej okazuje się być etapem najintensywniejszych poszukiwań zawodowo-edukacyjnych, mimo że pierwsze „próbne” wybory mają miejsce już wcześniej. W trakcie nauki w klasie ósmej młodzież wielokrotnie zmienia swoje zawodowo-edukacyjne postanowienia, w pewnych okresach pozostaje niezdecydowana, waha się, powraca do wcześniejszych decyzji.

Labilność planów zawodowo-kształceniowych jest zdecydowanie większa w przypadku młodzieży z dużego miasta, która – mając do wyboru rozległy wachlarz możliwości – nie potrafi wcześniej podjąć jednoznacznej, trwałej decyzji.

Stwierdzone w przeprowadzonych badaniach prawidłowości niosą z sobą ważne konsekwencje dla praktyki orientacji i poradnictwa zawodowego.

W świetle powyżej wskazanych tendencji wiele dotychczasowych założeń i przyjętych kierunków działań w tej dziedzinie wymagałoby zasadniczej rewizji i daleko idącej modyfikacji. Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają jednak na podjęcie tego kierunku dyskusji, wymagałaby ona bowiem szczególnego potraktowania.

⁹ Por. K. Zielińska, *Raport z badań ...*, s. 36-44.